

MIGRAȚIA ROMÂNEASCĂ POSTDECEMBRISTĂ: FOCUS GRUP CU SPECIALIȘTI

Viorel Sîrca

Ministerul Afacerilor Interne, București

Abstract. The complex exhaustive analysis of the Romanian emigrational phenomenon from the last years has been approached through a focus group conducted with experts of the migration phenomenon. By using the theories of migration, some of which are shortly described (new theory of migration, social capital), and by synthesizing the results of the empirical studies conducted in Romania, I extract some specific conclusions based on which I constructed several interpretation on the emigrational phenomenon from our country. It was also signalled the ambivalent situation linked to the balance of positive and negative effects of migration on the level of development (see Portes, 2009). The possible solutions (macro-, mezo-, micro-level) in order to diminish the negative effects of the migration were outlined. Based on the results of the focus group we conclude that: the long term negative consequences should be dealt with sustained policies with an accent on the mezo-social (i.e. communitarian) level where populations can have specific needs as a function of the contexts in which they live; the adaptation of several good practices existing in other states with similar socio-economic characteristic and emigrational evolution could serve also as a starting point for more efficient policies of migration.

Key words: external migration, brain drain, emigration and social development, new theory of migration, social capital and migration network.

Studiul de față face o analiză exhaustivă a fenomenului migratoriu românesc din ultimii ani, prin extragerea celor mai importante idei și concluzii ale unui focus-grup cu experți, realizat în luna decembrie 2012 (când deja rezultatele ultimului recensământ erau date publicității). Identificarea, în urma discuției de grup focalizate, a evoluției, cauzelor și efectelor plecării în străinătate a românilor ca mișcare de masă, conturând în țară o adevărată „cultură a migrației”, este însoțită de trimiteri la studii privind tendințele migraționiste recente, precum și la interpretări teoretice consacrate în literatura de specialitate străină și autohtonă. Fenomenele sociale, economice, psihologice etc., asociate migrației românilor peste hotare, au un caracter acut în ultimele două decenii, cu impact social major, atât la nivel național, cât și pe scena internațională. Așadar, ultima parte a studiului este consacrată avansării unor posibile soluții de atenuare a consecințelor negative ale migrației asupra societății românești pe termen scurt, mediu și lung. *Demersul calitativ* a constatat în desfășurarea unui focus grup cu experți din diferite domenii interesate de fenomene sociale cu impact social major, cum este cel al migrației.

1. CADRUL TEORETICO-METODOLOGIC

1.1. NIVELE ALE ABORDĂRILOR MIGRAȚIEI

Nivelele de abordare a migrației internaționale (macrosocial, mezosocial și microsocial) reprezintă principala grilă de clasificare a teoriilor din domeniu. O ordonare sintetică a teoriilor migrației în funcție de nivelul abordării poate fi ilustrată astfel (*tabelul 1*):

Tabelul 1

Clasificarea teoriilor migraționiste în funcție de nivelul abordării¹

Nivelul macro	<i>Teoria factorilor push și pull</i> <i>Teoria clasică a migrației</i> <i>Teoria neoclasică a migrației</i> <i>Teoria dualismului pieței</i> <i>Teoria sistemelor mondiale</i> <i>Teoria instituțională</i> <i>Teoria cauzalității cumulative</i> <i>Teoria sistemelor de migrație</i> <i>Teoria modelelor gravitaționale</i> <i>Teoria tranziției mobilității</i>
Nivelul mezo	<i>Teoria neoclasică</i> <i>Teoria noua economie a migrației</i> <i>Teoria rețelelor sociale</i> <i>Teoria sistemelor de migrație</i> <i>Teoria factorilor push și pull</i>
Nivelul micro	<i>Teoria rețelelor sociale</i> <i>Teoria capitalului uman</i> <i>Teoria migrației transnaționale</i>

Unele dintre aceste teorii vor fi explicitate pe parcursul expunerii, urmărindu-se aplicațiile lor la nivel macro, mezo și microsocial în cazul emigrației recente din România. Respectivul abordări teoretice au o oarecare utilitate la toate cele trei nivele de analiză, însă accentul și forța explicativă oferită de ele este diferită, în funcție și de tipul teoriei: unele analizează migrația prin prisma unor teorii care explică apariția fenomenului (teoria economiei neoclase, teoria duală a pieței muncii, noua economie a migrației, teoria sistemelor mondiale), iar altele prin prisma celor ce urmăresc desfășurarea acestuia (teoria rețelelor și capitalului social, teoria instituțională).

¹ Prelucrare după J. Bijak (*Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, and Methods*. CEFMR Working Paper, 2006. www.cefmr.pan.pl/docs/cfmr_wp_2006.pdf, accesat la 13 noiembrie 2011) și C. J. Brettell, & J. Hollifield (*Migration Theory. Talking across disciplines*, Routledge: Taylor&Francis, 2004).

A. Portes și J. de Wind afirmă că „e utopic să ne așteptăm la apariția unei teorii grandioase care să explice orice aspect din migrație, în orice zonă a lumii”². În schimb, este posibilă centrarea pe elaborarea unor teorii de rang mediu, care pot explica rezultate empirice specifice, în strânsă legătură cu cercetarea contemporană.

Cumulând principalele concluzii care se detașează din analiza perspectivelor teoretice multiple, D. Massey³ afirmă necesitatea unei teorii integrative în abordarea migrației în societățile actuale. Conform acestuia, orice perspectivă validă ar trebui să dețină ca principale elemente următoarele: analiza factorilor structurali care determină emigrația din statele mai puțin dezvoltate; analiza factorilor structurali care atrag emigranții în statele dezvoltate; analiza motivațiilor, scopurilor și aspirațiilor indivizilor care răspund acestor factori structurali, devenind migranți internaționali; analiza structurilor sociale și economice care se dezvoltă pentru a conecta zonele de emigrație cu cele de imigrație.

Arătând că o teorie generală, capabilă să explice orice formă de migrație, nu este posibilă, deci nu ajunge să fie un scop în sine, D. Massey recomandă formularea unor „teorii specifice, capabile să surprindă varietatea fenomenului în contexte economice diferite, și de a nu căuta teorii universale care, prin gradul lor mare de generalitate, pot ignora unele aspecte importante”⁴.

Sintetizând principalele critici care se aduc teoriilor migrației internaționale, se conturează următoarele idei⁵: a) teoriile migrației internaționale nu se disting evident de cele care explică migrația internă; b) ele explică migrația după momentul în care fenomenul s-a petrecut și, astfel, nu contribuie la dezvoltarea de previziuni privind evoluția mișcărilor populației; c) nu explică fenomenul migrației forțate; d) teoriile unificatoare nu pot fi încă operaționalizate în modele de analiză statistică, sociologică; e) teoriile analizează doar parțial complexitatea fenomenului, din cauza absenței datelor statistice valide la nivel internațional.

Limitele teoriilor sunt un argument în plus pentru utilizarea lor complementară, deoarece fiecare teorie corespunde unor etape istorice ale migrației internaționale. A opta doar pentru explicații individuale ale deciziei de emigrare, fără a ține cont de rolul familiei, al rețelelor de emigrare sau de șansele estimate de integrare și aculturație, în cazul migrației definitive ori a politicilor internaționale și specifice ale țărilor, în reglarea fluxurilor de ieșiri și intrări de populație, ar determina o îngustare explicativă, limitând cunoașterea reală a fenomenului.

De altfel, D. Massey a încercat o abordare teoretică integrativă, prin care combină factorii de natură economică, politică, socială și psihologică cu conceptul de „tranziția migrației” și cu rolul efectelor generate de „durata șederii” în străinătate. El consideră că migrația în era postindustrială este rezultatul dezvoltării

² A. Portes, J. de Wind, *Rethinking Migration. New Theoretical and Empirical Perspectives*, Oxford: Bergham Books, 2007, p. 2.

³ D. Massey, *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*, 2004, p. 2. <http://ssr1.uchicago.edu/NEWPRE/Pop2/Massey.html>, accesat la 16 martie 2012.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ D. Massey, *op. cit.*; A. Portes, J. de Wind, *op. cit.*

socio-economice și al proceselor de integrare. Dar această abordare este dificil de operaționalizat, pentru că ea face apel la date pe care statistica internațională nu le-a dezvoltat încă.

Oricum, specialiștii contemporani, cu precădere sociologi⁶, arată că dinamica migrației internaționale, inclusiv apariția noilor forme de migrație, cum ar fi cea circulatorie pentru muncă sau a pensionarilor, feminizarea categoriilor migrante în anumite zone ale lumii, fenomenul „brain drain” și consecințele sale complexe etc. impun o reajustare a perspectivelor teoretice, prin abordarea unor direcții noi de cercetare, la toate cele trei nivele de analiză: macro-, mezo- și micro-social.

Problematica (evoluții, cauze, efecte) migrației externe din România, din mai multe perspective, a fost obținută prin apelul la opinii ale experților invitați să participe la un focus-grup. Datele de natură calitativă obținute și interpretate în continuare, însumând multiple viziuni specializate într-un tot unitar, impun corelarea acestora cu rezultate ale unor studii desfășurate pe realități românești.

Ca metodă consacrată în științele socioumane, focus-grupul este extrem de util pentru orientarea ideilor venite de la participanți în vederea îmbogățirii și analizei atente a unor fenomene sau situații complexe⁷.

Așadar, ideile participanților și concluziile focus-grupului au vizat extinderea subiectului migrației recente românești pe o gamă cât mai largă de probleme asociate și identificarea vulnerabilităților pe care migrația le creează la nivel micro, mezo- și macro-social.

1.2. REALIZAREA FOCUS GRUPULUI

Experți participanți invitați:

Participant 1 (**P1**) – M, antropolog, lector univ. dr., Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea București;

Participant 2 (**P2**) – M, sociolog, conferențiar univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca;

Participant 3 (**P3**) – F, sociolog, asistent univ., doctorand în sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca;

Participant 4 (**P4**) – M, istoric, cercetător dr., Centrul de Studiere a Populației, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca;

Participant 5 (**P5**) – M, ofițer specialist, Brigada de Combatere a Crimei Organizate și Antidrog Cluj, Biroul de Combatere a Traficului de Persoane;

Participant 6 (**P6**) – F, sociolog, cercetător la Fundația World Vision Romania, doctorand în sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență socială, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca;

⁶ A. Portes, J. de Wind, *op. cit.*

⁷ S. Chelcea, *Metodologia cercetării în științele sociale*, București, Edit. Economică, 2008.

Participant 7 (**P7**) – F, psiholog, cercetător, Institutul de Politici de Sănătate Publică al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, doctorand în sociologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”;

Participant 8 (**P8**) – F, sociolog, asistent univ., doctorand în sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență socială, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Organizare și moderare:

M1: Viorel Sîrca, jurist, doctorand în sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca;

M2: C.T., sociolog, lector univ. dr., Facultatea de Științe Sociale și Politice, Universitatea Avram Iancu din Cluj-Napoca.

Înregistrare: audio cu minireportofon și note de observație scrise

Durata focus-grupului: 1,45 h

Perioada și locul desfășurării: 14.12.2012 (începând cu ora 16,30), Centrul de Studiere a Populației, strada Avram Iancu nr. 68, etaj 3, Cluj-Napoca

Reguli de desfășurare: prezentarea organizatorului și a moderatorului; expunerea temei de discuție: „Evoluții, tendințe, efecte pozitive și negative ale fenomenului migrației externe din România, din multiple perspective – demografică istorică, sociologică, psihosocială, politică (politici sociale) și juridico-administrativă”; autoprezentarea participanților la focus-grup (afilierea instituțională, profesia/funcția); întrebările au fost adresate fiecăruia, pe rând, în ordinea prezentării (circular); participanții au avut la dispoziție câte 2–3 minute pentru a răspunde la fiecare întrebare; durata întregii discuții a fost de 1 oră și 40 minute; la finalul întrebărilor, s-au stabilit cele mai relevante concluzii la fiecare temă abordată.

2. EXPUNEREA PRINCIPALELOR IDEI, SINTEZA ȘI ANALIZA DATELOR OBȚINUTE

Subiectele principale abordate în discuția focalizată de grup sunt prezentate mai jos (*tabelul 2*), prin transcrierile mai relevante ale opiniilor și sintezele intervențiilor acestora. Cei opt participanți au intervenit, circular, la aproape toate temele de discuție. Concluziile la fiecare temă abordată au fost conturate prin unanimitate, cu menționarea rezervelor sau completărilor unora dintre participanți. Fiecare intervenție este însoțită de menționarea între paranteze a codului fiecărui membru al focus-grupului (P1 – P8).

2.1. TRAIECTORIA ȘI SPECIFICUL FENOMENULUI MIGRAȚIONIST EXTERN
DIN ROMÂNIA – DIN PUNCT DE VEDERE DEMOGRAFIC, ISTORIC,
SOCIOLOGIC, POLITIC / POLITICI MIGRAȚIONISTE INTERNE
ȘI INTERNAȚIONALE, INSTITUȚIONAL, PSIHOLOGIC ETC.

P1: *Evolutiv, distingem cicluri de migrație importante în 1990, 1994, 2000 și așa mai departe. Acum, mie mi se par importante rețelele prin care se migrează. Un exemplu aici sunt rețelele confesionale din anii '90, neoprotestante. Pe urmă cele etnice sau aparent etnice, migrațiile maghiare de după '90. Dar eu cred că după 2000, a început să plece masiv populația rurală. Acum, dacă mergi în Moldova, jumătate din sate sunt goale. Migrația recentă e o chestiune financiară. Important mi se pare acest moment de ruptură, când apare migrația masivă care nu mai ia în calcul migrația confesională sau etnică, ci cea economică, de după 2000, în mare măsură una rurală. Dintre ei, o parte importantă sunt cei care vor să rămână acolo și care n-au migrat temporar, cum e cazul cu Italia, Spania. Chiar dacă nu au intenționat să rămână atunci când au plecat, au rămas.*

În prezent, ar mai fi interesant de văzut nu numai ce se întâmplă cu remitențele, ci și cu ciclurile familiilor emigrate. Era vorba că va apărea antreprenoriatul, și se pare că nu s-a întâmplat (...) Acum în Moldova (...) când se întorc migranții se umplu străzile cu mașini. Un fel de competiție. Deci banii nu au mers spre antreprenoriat, ci pe un soi de consum de prestigiu. Banii vin de acolo, dar se investesc nu în mici firme de antreprenoriat, ci în consum ostentativ. (...) E o disfuncționalitate ciudată cumva, dar nu aduce dezvoltare. Nu e clar. Migranții nu aduc bani pentru dezvoltare, ca să-i reproducă, ci bani pentru ei și familiile lor. Ei sunt prost plătiți acolo, în slujbe slab calificate, dar e mai bine decât aici, decât nimic. Se reproduce o subcultură de subzistență, deci e o reproducere mai degrabă a subdezvoltării decât a dezvoltării pe care o aduce migrația (...)

Deci la consecințe pozitive, aș menționa remitențele care au susținut dezvoltarea statului român ca să spun așa. La consecințe negative avem: investiții nerecuperate în producerea forței de muncă, pierderi demografice, recuperarea taxelor, impozitelor, deși indirect remitențele rezolvă oarecum problema taxelor.

P2: *Avem valul I, care s-a născut de fapt înainte de 1989, când au plecat primii cu mirajul spre Occident. În '90 ei au valorificat povestea, au visat să plece o viață întreagă și au plecat, unii au fost prinși, erau rețele ilegale care te duceau în Serbia, Austria. După 1990, tot prin rețea de trecere a frontierei, în 91, 92 ș.a.m.d. Dar românul mediu, median obișnuit, nu pleacă ilegal în 91. El rămâne aici să-și ducă viața. Cei care pleacă atunci sunt foarte puțini, cei cu proiecte de emigrare de dinainte făcute.*

Valurile următoare merg pe cicluri electorale, dar țin și de economic. Povestea migrației nu e o poveste economică, totuși, după părerea mea, ci una politică, de politici mai bine spus, de context, de viziune. Valurile 92, 96, s-ar putea ca unii să plece atunci de vreo culoare politică, dezamăgiți, revoltați, eu știu

(...) Până la primele deschideri pe piața muncii din anii 2000 (...) ce se întâmplă între 2000 și 2004, apoi după 2004 și apoi cu integrarea, fără a intra în detalii, sunt cicluri și valuri de migrație, iar acestea țin în principal de politică, cum spuneam.

Deci sunt momente, cum ar fi 89, care propulsează migrația, pe cicluri, iar apoi momentul de după integrare, când e vorba de prosperitate sau sărăcie. Economic, în grade și momente diferite, oamenii vin și pleacă. Sociologic vorbind, contează volumele plecărilor, desigur.

P3: *Eu vorbesc din perspectiva instituției Pașapoarte. Primul factor în migrație e cel economic, pentru că după 2007 e altfel, în condițiile de călătorie doar cu cartea de identitate, dar înainte de asta, cei care își făceau pașaport la noi invocau motive economice pentru plecare. Spuneau de alte condiții de viață, de un loc de muncă mai bine plătit. Acum, că pleacă doar cu cărțile de identitate, e mai greu de spus câți și de ce pleacă. Sunt categorii de persoane care pleacă să-și stabilească domiciliul acolo din punct de vedere legal, dar nu avem o evidență clară a lor. Solicitățile de pașapoarte la noi, în volum mare, au fost până în 2007. Dar după 2007, când nu mai este obligatoriu, doar cei care desfășoară activități legale, tranzacții etc. au nevoie de pașaport și în UE. Doar în baza cărții de identitate nu se mai angajează, în Franța de exemplu nu poți merge la bancă pentru tranzacții fără pașaport, cauza fiind fraudele bancare.*

P4: *Fenomenul migrațional de acum poate fi comparat cu cel de la începutul secolului 20. Iarăși e acum un val similar, atunci motivația clară era cea economică, deși îi dau dreptate colegului, exista și o componentă politică atunci, la începutul secolului 20. Pentru că statistic, sunt documente, componența etniilor germană și română care migrează apare mai mare decât cea maghiară. Deci și politicul a jucat un rol. Dar 85% din emigranți sunt țărani, pentru că nu mai aveau din ce trăi (...) pentru al cincilea copil nu mai aveau resurse (...)*

P5: *Eu aș trata migrația din punct de vedere legal și ilegal. Era perioada 1992-2001, când foarte mulți plecau mai mult ilegal, iar apoi pentru perioada 2001-2007, pleacă iarăși ilegal mulți, cu contracte de muncă fictive. Dar după aceea, motivele plecărilor sunt economice, doar e legal să pleci. Estimările din Maramureș arătau în 2008, 2009, că 10.000 de cetățeni din Maramureș erau plecați la muncă. Borșa era aproape goală în perioadele de lucru afară – Italia, Milano. Mina Borșa s-a închis, lucrau acolo 400-500 de mineri din zonă, iar acum mai lucrează vreo 90. Emigrarea în masă apare deci în anumite zone geografice, și anume zone unde populația pleacă la muncă pe perioade scurte, și în masă. Cum era înainte în Bărgan, munceau acolo vara și reveneau toamna. În 2001, 2007 plecau membri ai unei întregi familii care investeau în migrație. Vindeau ce aveau ca să plece, să facă bani dincolo. Apoi a apărut opulența, ostentația, poate și*

datorită privațiunilor de dinainte. (...) cei care fac o afacere acolo, pot și aici. Dar pentru asta trebuie să aibă bani mulți, nu toți îi au.

P6: Sunt contexte de factori diferiți în fiecare perioadă, contexte de migrație diferite. Implicit, efectele migrației sunt diferite. Uneori acestea sunt contradictorii. O problemă e migrația experților sau a celor care pot dezvolta o afacere în exterior, ei sunt pierderi.

P7: Fenomenul în timp are o constelație de factori. Interesant e că mai nou se vorbește despre identități multiculturale, biculturale etc. Noi nu mai suntem doar români, avem o identitate globală. Iar tinerii mai ales pot să aibă o confuzie „Cine sunt eu?” De multe ori această identitate globală se dezvoltă în detrimentul celei locale, și atunci sigur că unii emigrează datorită acestui sentiment de apartenență: eu am un set de valori pe care nu îl regăsesc în societatea mea, și atunci pornesc în căutarea unui sens (...)

Sigur că factorul economic nu poate fi neglijat, și atunci se adaugă la acest sentiment de apartenență. Acesta e un profil al emigrantului educat, care poate să plece definitiv.

Intervenție **P2:** E sensibil subiectul. E vorba de un set de valori pe care nu-l găsesc aici și îl găsesc acolo. Cei care migrează se adaptează la a doua, a treia generație, de exemplu kurzii, turcii din Germania.

P8: Eu aș vorbi despre migrația educațională, pentru că se corelează cu migrația economică într-o oarecare măsură. În toate valurile, noi am pierdut persoane educate. Migrația creierelor, cea în scop de angajare a tinerilor în sistemul occidental. Dar unii migranți întorși acasă aduc schimbarea. Ar trebui să se întoarcă măcar unii, ca să nu pierdem orice șansă de dezvoltare (...) Că pleci să aduci bunăstare acasă, dar te întorci oricum, nu e o problemă mare pentru societate, viitorul ei...

Intervenție **P4:** La fel, se practica la începutul secolului 20 emigrarea din Transilvania în SUA a țăranilor, care avea ca rol pentru mulți completarea dotei fiicelor. Erau motive economice, care veneau ca valoare adăugată. Urma cumpărarea de proprietăți, terenuri, păduri în țară. Era funcțional și pentru societate, dezvoltarea gospodăriei.

Intervenție **P2:** Interesante cadrele sociale, început de secol 20, emigrarea transilvănenilor în America (...) Da, concepția lor era antreprenorială. Vii cu bani și faci agricultură. Concepția lor era modernă, producea ceva. Concepția după 1990 nu mai e modernă, e o capitalizare de bunuri ca faraonii.

Intervenție P1: *Perioada comunistă a distrus acest spirit antreprenorial. Așteptau salariul, pensia și atât. Înainte, până în anii '50, el exista. Merg în America, fac ceva. Erau absolut performanți. De ce pleacă ei în America și se întorc după 10 ani, iar acum nu revin după 20 de ani?*

Răspuns: viziune, adică erau atunci și nu mai sunt azi oportunități de șansă, azi e o problemă de politici publice, de a susține IMM-uri, de a face, de a dezvolta.

Asta e problema: să trăiești în țara ta e numai în sensul proprietății, altfel nu ai predictibilitate, iar lipsa de predictibilitate îi face pe unii să plece. Sigur că decizia de plecare se leagă de siguranță, de copii, de familie. Oamenii caută siguranță (...). Stresul e principala cauză a bolilor (...)

Când stai într-o lume stresată și impredictibilă, ce faci? Fugi.

Tabelul 2

Evoluția și specificul migrației românești
de după decembrie 1989 din multiple perspective

Part.	Sinteza intervenției	Transcrieri relevante
1	Punctează caracteristicile specifice ale unor perioade istorice, după 1990, cu accent pe ruptura spre migrația financiară/ economică de după 2000, și traiectoria incertă a migranților: vor rămâne acolo sau vor reveni?	<i>Sunt rețele de emigrație și cauzalități diferite în funcție de momente: 1990, 2001, 2007, iar acum ne aflăm la începutul unui nou ciclu sau al unui nou val. Reîntoarceri, plecări, nu știu. Din câte văd eu, reîntoarceri nu sunt foarte clare. Încă e mai bine să stai acolo decât aici. Ei sunt prost plătiți acolo, în slujbe slab calificate, dar e mai bine decât aici, decât nimic. Se reproduce o subcultură de subzistență, deci e o reproducere mai degrabă a subdezvoltării decât a dezvoltării, pe care o aduce migrația</i>
2	Susține că valurile electorale și lipsa de viziune și coerență a instituțiilor de la noi au un rol modulator în valurile de emigrație de după 1990, păstrând totuși motivul și fundalul economic.	<i>Povestea migrației nu e o poveste simplă economică, totuși, după părerea mea, ci una politică, de politici mai bine spus, de context, de viziune: când nu merg politica, politicile publice, adică economia, sectoriatul, deci în momentul când nu mai ai viziunea că se întâmplă ceva pozitiv în țara ta, ce zici: să plec! E o problemă de politici publice, de a susține IMM-uri, de a face, de a dezvolta. Asta e problema: să trăiești în țara ta e numai în sensul proprietății, altfel nu ai predictibilitate, iar lipsa de predictibilitate îi face pe unii să plece</i>

(continuare pe pag. următoare)

3	Arată că din punctul de vedere al înregistrărilor, migrația de după 2007 apare ca o disfuncționalitate serioasă pentru instituții și stat. Evidențele anterioare, datorită pașapoartelor pentru cei care plecau, precum și experiența profesională o fac să indice ca principal factorul economic	<i>Perioada recentă de după 2007 nu e limpede din punct de vedere al înregistrărilor, numărul de pașapoarte noi, iar noi ca instituție pierdem evidența și nu putem ști care e volumul, fluxul, crește sau scade</i>
4	Trasând paralela istorică cu migrația masivă spre America a țaranului român înainte de Primul Război Mondial, afirmă și el că politica e un factor declanșator al plecărilor pentru anumite categorii, aceasta împreună cu economicul stau la baza emigrării	<i>Un context politic mai puțin favorabil a stimulat emigrația pe motive economice. Eu văd că așa e și acum</i>
5	Abordează problema migrației ilegale vs legale. Descrie fluxurile și caracteristicile migrației din această perspectivă, indicând problemele economice din diferite zone, care împing spre migrație în măsuri diferite. Accent pe locurile de muncă pierdute în unele cazuri, inaccesibile pentru alții. Exemplifică prin cazul satelor din Maramureș și cazul etniei rome	<i>Emigrarea în masă apare deci în anumite zone geografice, și anume zone unde populația pleacă la muncă pe perioade scurte, și în masă. Sau la cei care nu au ce face aici, oricum nu au calificări, cum sunt cei de etnie romă</i>
6	Reține ca importantă problema contextuală în analiza etapelor și perioadelor de migrație de la noi.	<i>Apar variabile și după '90, și în 2000, 2004, și în 2007. Variabile noi la care trebuie să răspundem ca societate</i>
7	Pune accent pe categoria celor care caută împlinirea sinelui, identitatea globală, tineri și educați, care sunt predispuși să emigreze definitiv. Consideră că în societatea românească acționează factori de respingere pe această linie, mai ales pentru cei tineri și educați, aflați în căutarea identității	<i>Citez o cercetătoare româncă care lucrează în Spania: „Țara ta e țara în care te simți bine. Eu mă simt bine în Spania, deci asta e țara mea”</i>
8	Menționează pierderile sociale pe termen lung, în termeni de „brain drain”, considerând că aceasta este de fapt problema, migrația economică, la muncă, rezolvând parțial problemele de criză financiară a familiilor	<i>Migrația educațională este o problemă. În Occident ei merg să studieze, dar găsesc deschidere, posibilități de angajare, se corelează într-o oarecare măsură cu migrația economică. Dar ei pot să rămână acolo și să nu se mai întoarcă. Aici nu e deschidere, nu se pot angaja cu un salar decent. Societatea pierde persoane educate</i>

Concluzii la tema multiplă: S-au pus în discuție aspectele demografice ale migrației, care se leagă de problemele migrației propriu-zise (descrieri, inconveniente instituționale și sociale), de politică și politici, de antreprenoriat, oportunități de șansă, criza instituțiilor și identitate locală/globală, valori, reproducerea subdezvoltării prin migrația forței de muncă slab calificate și pierderea specialiștilor prin emigrare.

Ce indică datele oficiale și cercetările naționale. Urmărind înregistrările statistice oficiale despre emigranții români din anii învecinați cu 2007 (când a avut loc aderarea României la UE), avem următoarea evoluție a numărului de persoane stabilite în străinătate pe perioade lungi (cu domiciliul și serviciul):

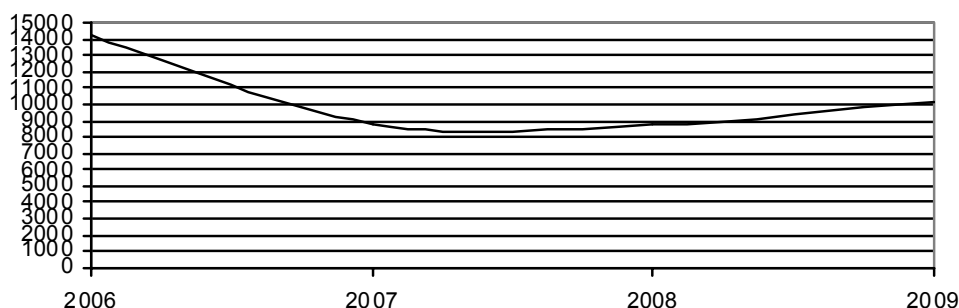

Fig. 1. Dinamica emigranților din România stabiliți cu domiciliul în străinătate în 2006–2009⁸.

La nivel național, datele furnizate de Institutul Național de Statistică indică fluctuații ale emigrării, care corespund în primul rând cauzelor de ordin *macro-social*. După scăderea lentă care a avut loc începând cu anul 2006, se observă după 2008 o creștere a numărului de emigranți legali, odată cu efectele crizei economice. În 2009, este vizibilă o evoluție ascendentă lentă a plecărilor, până în anul 2011, când din nou se accentuează creșterea. Numărul persoanelor active care și-au stabilit domiciliul în străinătate în 2009 este semnificativ mai mare decât în anul anterior, iar acest model se repetă în 2010 și 2011, pentru a se stabili apoi ușor în 2012 și 2013.

În funcție de țara de destinație, vedem faptul că, dacă în anul pre-aderării, 2006, din totalul de 14.197 de români plecați oficial, Italia (3.393 persoane), Germania (3.110 persoane) și SUA (1.982 persoane) atrăgeau cei mai mulți cetățeni plecați cu forme legale, pe perioade lungi, în 2007, anul aderării, apar o scădere drastică a volumului (8.830 persoane), dar și o schimbare a rutei:

⁸ Sursa: Anuarul Statistic al României (prelucrare după datele INS, 2010) – <http://www.insse.ro/cms/files/%5Cpublicatii%5CRomania%20in%20cifre%202010.pdf> (accesat la 28.04.2011).

Germania urcă pe primul loc (1.902 persoane), urmată de Canada (1.787 persoane) și SUA (1.535 persoane)⁹.

Apoi, anul 2007 este, per total, cel mai slab reprezentat ca volum al emigranților români de tipul „lungă durată” – cifre oficiale. O evoluție sinuoasă a volumului de populație se evidențiază din nou în următorii ani, care se accentuează odată cu criza: în anul 2008, din totalul de 8.739 de plecări, tot Germania rămâne în top (1.788 persoane), urmată de Canada (1.738) și SUA (1.591), iar în anul 2009 (cu 10.211 plecări), Canada urcă pe primul loc al mutărilor pe perioade lungi în străinătate (2.045 persoane), urmată de Germania (1.938 persoane) și SUA (1.793 persoane).

Urmărind aceste evoluții, se observă că, în contextul „brain drain”-ului (pe care l-au discutat și participanții la focus-grup, fenomen susținut și de studiile în domeniu), emigranții oficiali care pleacă din țară pe perioade lungi de timp, cu contracte de muncă și deseori cu întreaga familie, optează pentru state vestice cu nivel de trai ridicat, spre deosebire de rutele celor plecați în străinătate pentru muncă, ca lucrători temporari, de obicei mediu sau slab pregătiți profesional, și care practică migrația circulatorie. Pentru aceștia, state ca Italia, Spania, Israel, Irlanda sau Marea Britanie erau / sunt piețe de muncă pe termen scurt, care nu implică schimbări de domiciliu și adaptări profunde la nivel de societate. Desigur, este vorba de tendințe statistice, și nu de cazuri particulare.

Ca o sinteză a celor de mai sus, constatăm că există o categorie de state (dezvoltate, stabile, meritocratice) care sunt doritoare de persoane bine pregătite, înalt calificate, care vor locui astfel, perioade lungi, departe de țara lor. O altă categorie de state sunt statele vestice, care au nevoie mai degrabă de forță de muncă mediu sau slab calificată în anumite domenii (agricultură, construcții, îngrijire etc.), dar pe perioade scurte de timp. Românii care migrează circulator fac parte din acest tip și sunt cei mai numeroși. Studiile¹⁰ estimează o cifră de până la 55% din imigranții români aflați în țările europene receptoare ca lucrând (sau stând) ilegal în aceste state. Deci marea lor masă nu figurează în statistici, deoarece nu își schimbă domiciliul legal din România și nici nu au contracte de muncă în țările gazdă. Italia, Spania, Marea Britanie, Germania sunt țări care atrag forța de muncă temporară din România, pe perioade mai mici, cu intermitențe, căci migrația externă pentru muncă are de regulă un caracter temporar.

În anii de dinainte de integrarea în UE, studiile arătau că migranții temporari făceau parte din trei mari categorii de forță de muncă: forța de muncă de înaltă

⁹ Sursa: <http://www.insse.ro/cms/files/%5Cpublicatii%5CRomania%20in%20cifre%202010.pdf>, (accesat la 28.04.2011).

¹⁰ I. Alexe, I. Horváth, R. Noica, M. Radu, *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final country report. Romania*, 2012 – <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=40&langId=fr&mode=advancedSubmit&policyArea=0&subCategory=0&year=0&country=0&type=0&advSearchKey=EmigrationMigrationCentralEasternEurope&orderBy=docOrder> (accesat la 3.06.2012).

calificare, din categoria de vârstă 25-40 ani; forța de muncă cu un nivel mediu de calificare, cu specializări în domeniile: construcții (Germania), sănătate (Italia, SUA, Canada, Elveția), hotelier, alimentație publică (piața occidentală); forța de muncă necalificată sau semi-calificată în activități din agricultură, salubritate, construcții (Spania, Portugalia, Grecia)¹¹.

Modalitățile de plecare, subiect atins și de participanții la focus-grup, dar descris și de numeroase studii autohtone în cazul migranților pentru muncă, din rural mai ales, corespund premiselor *noii economii a migrației*, propusă și dezvoltată de O. Stark¹². Deoarece nivelul de analiză presupus de această teorie este migrația la *nivel micro* (unitatea de analiză fiind gospodăria), perspectiva indică migrația ca fiind cea care creează oportunități în trecerea de la producția agricolă de subzistență, la cea aducătoare de venituri și generatoare de consum. Ca „intermediari financiari” pentru gospodăriile de acasă, migranții creează canale pentru trecerea la tehnologii moderne de producție agricolă sau a unor noi activități antreprenoriale diferite de cele tradiționale. Un prim efect al acestui fenomen este o „plasă de siguranță”¹³ pe care cel plecat o oferă familiei sale (gospodăriei), în fața riscurilor insecurității datorate unei singure surse de venit. În mediul rural românesc, acest model explicativ apare valid, regăsindu-se în literatura de specialitate, bazată pe cercetări empirice¹⁴. De asemenea, migrația nu aduce independență individuală (mai ales în mediul rural, unde legăturile de familie și comunitare sunt extrem de puternice), ci întărește relația de dependență reciprocă dintre migrant și familia sa. Pe de o parte, riscurile legate de siguranța și cuantumul veniturilor predispun la migrație, dar, pe de altă parte, cu cât familia este mai săracă, cu atât șansa ca vreun membru al acesteia să emigreze este mai redusă. Strategiile de supraviețuire prin migrație din mediul rural românesc poartă amprenta riscului de sărăcie a gospodăriei și a încercării disperate de a căuta soluții pentru o viață decentă. Dar mediile rurale de la noi nu sunt similare, existând diferite regiuni de dezvoltare și zone cu grade de defavorizare diferite.

Instaurarea strategiei de rețea provoacă o *cultură a migrației*¹⁵, care își cooptează majoritatea membrilor din localități mici (sate, comune, orașe medii,

¹¹ *** *Romanian Migration in a Runaway World*, W. Campbell, M. Săvulescu-Voudouri, M. Bîrsan (eds.), Cluj-Napoca, EFES, 2007; V. Ghețău, *Declinul demografic și viitorul populației României. O perspectivă din anul 2007 asupra populației României în secolul 21*, București, Edit. Alpha MDN, 2007.

¹² O. Stark, *Altruism and beyond. An economic analysis of transfers and exchanges within families and groups*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, apud D. Massey, *op. cit.*

¹³ J. E. Taylor, *Migration Models. În Demographical Processes*, Macmillan Reference, The Gale Group, Inc., 2003, p. 45.

¹⁴ Dana Diminescu, *Visibles mais peu nombreux. Les circulations migratoires roumaines après 1989*, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2003; Andra Letiția Larionescu, *Locuințele migranților în țara de origine. Un studiu de caz despre transformarea locuinței rurale sub impactul migrației internaționale din comuna Măgura, jud. Suceava*, Teză de doctorat/Thèse n°1938, Universitatea București/Université Bordeaux-Segalen, 2012.

¹⁵ I. Horváth, *Aspecte ale culturii migrației în România*, în: *** *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, R. Anghel, I. Horváth (coord.), Iași, Edit. Polirom, p. 156–175.

unde rețelele sunt mai solidare, mai personale și mai active) decât din mediul urban. Încrederea, reciprocitatea și solidaritatea funcționează din plin în atingerea scopului comun: sporirea bunăstării familiilor și comunităților de origine. Marele grad de informalitate în maniera actului migrator susține teoria capitalului social, după cum indică și alte studii alocate mediului social românesc¹⁶. Și mai specific, în cazul migranților pentru muncă plecați din România, se aplică *teoria rețelelor de migrație*¹⁷. Rețelele de migranți se constituie ca un set de legături interpersonale care unesc migranții actuali de foștii migranți și non-migranți în țara exportatoare și cea importatoare de migrație. Rețelele au la bază rudenția, dar și prietenia, vecinătatea, originea comună. Ele perpetuează fenomenul migrației internaționale, reducând costurile și riscurile asociate migrației, aducând beneficii nete, preconizate, ale migrației. În acest sens, studiile arată că satele românești sunt bine reprezentate în migrație, urmând „logica rețelelor sătești sau regionale”¹⁸.

Ca formă de capital social, legăturile de rețea (denumite și *auspicii de migrație, lanțuri migratorii, efectul de familie și prieteni, capital de migrație*¹⁹) constituie o oportunitate de câștig care are efecte și asupra bunăstării comunității de origine.

În sistemul de rețea, între țara de destinație și țara de origine se stabilesc raporturi complexe de ordin informal, unde amplasarea într-o rețea pe bază de *capital social informal* și pe *încredere* joacă un rol important, mai ales în comunitățile rurale²⁰. Apoi, așa cum indică și cercetarea de față, dar și literatura de specialitate, angajatorii din țările de destinație sunt doritori de muncitori care să se cunoască și să se recomande unii pe alții, încurajând împărțirea și continuitatea locurilor de muncă între rudele și prietenii primilor angajați pe piața informală a muncii²¹. Așadar, rețeaua devine un substitut strategic al suportului instituțional-formal.

Însă există și *dezavantaje ale utilizării capitalului social sub formă de rețele de migrație*, așa cum arată și Moisa²²: aceștia sunt mai greu de integrat

¹⁶ Laura Nistor, Cristina Tîrhaș, P. Iluț, *Linkages between informal and formal social capital and their relations with forms of trust. A focus on Romania*, “Transylvanian Review of Administrative Sciences”, nr. 34, 2011, p. 155–174.

¹⁷ Swanie Potot, *Circulation et reseaux des migrants roumains: une contribution a l'etude des nouvelles mobilités en Europe*, 2003, <http://www.mmsh.univ-aix.fr/lamespotot%20these%202003.pdf> (accesat la 25 mai 2012); D. Sandu, *Emerging, Transnational Migration from Romanian Villages*, “Current Sociology”, 53, 2005, nr. 4, p. 555–582.

¹⁸ Dana Diminescu, *op. cit.*, p. 52.

¹⁹ Vezi D. Massey, J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino, J. E. Taylor, *Worlds in motion. Understanding International Migration at the End of the Millenium*, Oxford, Clarendon Press, 1998, p. 48.

²⁰ Vezi și Laura Nistor et al., *op. cit.*

²¹ J. Bijak, M. Kupizewski, A. Kicingier, *International Migration Scenarios for 27 European Countries: 2002-2052*. CEFMR Working Paper, 2004 – www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2004_04.pdf (accesat la 14 noiembrie 2011); Andra Letiția Larionescu, *op. cit.*

²² Moisa, 2009, apud A. L. Larionescu, *op. cit.*

(încorporat²³) în societatea gazdă, sunt mai rezistenți la schimbare, pot crea asocieri ilegale pentru a maximiza câștigurile și aduc puține beneficii (taxe, cotizații, participări) statelor în care lucrează. Astfel, Larionescu, citând o serie de studii recente de la noi, sugerează că membrii rețelelor de familie și ai celor comunitar-rurale au un comportament individualist, familial și de grup foarte accentuat. Utilizarea capitalului social, a relațiilor existente la nivel de comunitate este marcantă mai ales în cazul migranților proveniți din comunitățile rurale din România: predilecția de a acționa doar în cadrul rețelelor familiale, amicale sau comunitare, ca și slaba stăpânire a limbii „îi conduce la un contact de suprafață cu celălalt”²⁴. În interiorul acestor rețele, tinerilor migranți li se transmit valorile comunității de origine, astfel putând fi explicată propensiunea acestora spre a-și construi o casă în sat pentru ei sau pentru copii.

Adăugăm aici variabila educațională, care nu doar că este mai ridicată, în medie, în mediul urban, dar reprezintă și o trambulină spre slujbe contractuale, oficiale, stabile, mai bine plătite. Inegalitatea rural-urban, la care se adaugă și cea de statut educațional și profesional, se manifestă și în tipul muncii, veniturile migranților, forma de migrație (circulatorie – pe termen lung), stabilitatea locului de muncă din străinătate, consecințele asupra relațiilor de familie, educația copiilor etc.

La nivel de *motivație*, se pare că emigrarea devine în mare măsură un răspuns la criza socială, o „strategie de supraviețuire” și, într-o mai mică măsură, o opțiune bazată pe dorința de cunoaștere și aventură, dezvoltare personală, afirmare socială (prestigiu), împlinire maritală / relațională, și cu atât mai puțin o manifestare a spiritului democratic sau o reacție la inconveniente și nedreptățile venite din partea statului român etc. (tendință reieșită din cercetarea întreprinsă în județul Cluj²⁵). Ierarhia motivelor pentru care respondenții clujeni cred că ar putea emigra, unde predomină problemele pecuniare și cele ale lipsei de perspectivă în România, reprezintă, până la urmă, imaginea „migrației ca măsură anticriză”²⁶ pe care românii în general, și clujenii în particular, o iau în calcul pentru ei și pentru familia lor. Datele acestui sondaj sunt în concordanță și cu cele obținute la nivel național²⁷.

Experiența migratorie anterioară este, de asemenea, un factor de diferențiere: la cei cu experiență migratorie apare percepția mai acută a lipsei de perspectivă din

²³ A. Portes, J. Sensenbrenner, *Embeddedness and Immigration: Notes on the social determinants of economic action*, “The American Journal of Sociology”, vol. 98, 1993, nr. 6, p. 1320-1350. http://jstor.org/discover/10.2307/2781822?uid=3738920&uid246_en.pdf (accesat la 3 octombrie 2011).

²⁴ A. L. Larionescu, *op. cit.*, p. 6.

²⁵ V. Sîrca, *Migrația externă a populației județului Cluj, după integrarea României în Uniunea Europeană*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 2013.

²⁶ R. G. Anghel, *Note despre consecințe ale migrației din România*, „Critic Atac”, ed. online din 29 noiembrie 2011.

²⁷ Raport IRES, *Perceptions and attitudes of the Romanian population regarding working abroad*, <http://www.ires.com.ro/research-report-23.01.2013-working-abroad.pdf> (accesat la 13 martie 2013).

țară, ei manifestând un grad mai mare de dezamăgire și respingere față de societatea noastră (statul român) și prețuind mai mult avantajele financiare, în comparație cu cei care nu au experiență de migrație²⁸. Putem presupune că, odată intrați în „perimetrul străinătății”, respondenții din lotul emigranților încep să compare societățile și stilurile de viață, simultan cresc aspirațiile, dar și frustrările, se învață cu strategia de viață migratorie, care înseamnă, simplificat, a face bani în țări occidentale, îmbunătățindu-și astfel nivelul de trai, dar circular și apetența de a pleca din nou. Experiența de migrație diferențiază gospodăriile în funcție de existența și valoarea remitențelor, stabilindu-se o grilă a bunăstării bazată pe a avea sau nu membri plecați la muncă peste hotare. Dar aceste diferențieri au și consecințe negative: accentuarea inegalităților de venit între gospodăriile cu experiență de migrație și cele fără experiență de migrație (riscul polarizării în comunitățile rurale datorat migrației internaționale, după cum indică anumite studii²⁹).

În concluzie, fenomenul migraționist din România s-a întreținut singur, în principal cu aportul rețelelor dezvoltate și organizate ca plase de prindere a noilor migranți, respectiv ca elemente de legătură între țara de destinație și România. Spre deosebire de aventurierii primilor ani postdecembriști, după anul 1996, mai ales, migranții din România au luat decizii raționale, mizând pe sprijinul membrilor de familie, cunoscuți etc. deja plecați și adăugând astfel prosperitate familiilor rămase acasă. După 2002, suntem martorii unei adevărate „culturi a migrației”, orientată întâi spre Italia, Germania și Israel, iar în ultimii ani spre Italia și Spania. Migrația nu doar că se instaurează ca ceva *dezirabil* din punct de vedere social, dar dă naștere și unui comportament social *orientat* către migrație. O serie de cercetări din spațiul românesc³⁰ susțin ideea că tinerii migrează pentru ca gospodăriile familiei de origine să se protejeze de riscurile economice. Cultura migrației se produce ca efect mediat de creșterea veniturilor familiilor migranților față de familiile nemigranților, respectiv de creșterea numărului de emigranți. Se produce deprivare relativă și creșterea aspirațiilor financiare și de consum a familiilor fără experiență de migrație. În acest context, subscriem concluziei lui R.G. Anghel conform căreia

²⁸ V. Sîrca, *op. cit.*

²⁹ Vezi R. Black, C. Natali, J. Skinner, *Migration and inequality*, Development Center on Migration, Globalization and Poverty, University of Sussex, 2006; Romana Emilia Cucuruzan, *Migrația și mobilitatea forței de muncă din România în contextul integrării europene*, Cluj-Napoca, EFES, 2010; R. Dumitriu, A. Ungureanu, *Anul viitor, acasă. Studiu asupra migrațiilor internaționale ale populației din depresiunea Neamțului*, Iași, Edit. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007; V. Sîrca, *op. cit.*

³⁰ P. Cingolani, *Romeni d'Italia. Migrazioni, vita quotidiana e legami transnazionali*, Bologna, Il Mulino, 2009; Swania Potot, *op. cit.*; R. Dumitriu, A. Ungureanu, *op. cit.*; D. Pop, *The developmental effectiveness of remittances. Case study on Huedin Town, Romania*, The Vienna Institute for International Economic Studies, 2006, <http://www.wiiw.ac.at/balkan/3rdphase.html> (accesat la 27 mai 2013).

deprivarea relativă produce motivație pentru migrație și perpetuează migrația într-o manieră cumulativă³¹.

2.2. BALANȚA CONSECINȚELOR NEGATIVE ȘI POZITIVE ALE MIGRAȚIEI PE TERMEN SCURT, MEDIU ȘI LUNG

P1: *La consecințe pozitive, aș menționa remitențele care au susținut dezvoltarea statului român ca să spun așa. La consecințe negative economice avem: investiții nerecuperate în producerea forței de muncă, pierderi demografice, recuperarea taxelor, impozitelor, deși indirect remitențele rezolvă oarecum problema taxelor. O altă consecință este familia, dar lucrurile nu se împart în alb și negru (...) impactul economic e mare, e vorba de un efort, de investiții în propria bunăstare. Deci e un cenușiu (...) și așa stau lucrurile și cu efectele emigrației. Negative legat de familie nu sunt așa grave: foarte puțini copii rămân de fapt acasă, cu părinți plecați. Îi iau cu ei, sunt dați la grădiniță, acolo învață limba italiană, se integrează (...). Dacă tot e să ne globalizăm, să ne globalizăm până la capăt! Sunt perspective diferite: părintele plecat cu copilul spune că e bine să învețe limba acolo, cetățeanul de aici spune că uită limba maternă (...). Nu aș spune că e neapărat negativ, dar și negarea identității e o problemă. Să nu spui afară că ești român. Există chestia asta, este multă ambiguitate.*

P2: *Toți am avut experiențe în ultimii 2-5-7 ani, cu rețele, cu tot ...eu cred că chestiile pozitive și negative trebuie privite din perspectiva dacă stăm în comunitate în străinătate sau individual (...). La Montpellier, sunt cartiere, zone întregi românești (...) și nu se schimbă cu nimic, vin aici și etalează. Contează și perioada și timpul plecării. Ești medic în Londra o lună, tot o lună în România cu familia, e în funcție de multe: preferințe, venit, educația și stil de viață. Condițiile în care pleacă și cele în care revin, toate astea pot fi bune sau rele (...). Așa, sigur, e simplu să spui „familia plânge”, păi, da, plânge că e cultura manelistă aici, zicem „Vai, e rău că pleci”, dar nu-i așa: e bine că pleci ! Educație, muncă, alt stil de viață. E vorba de conceptul de „adult emergent”. Acum nu se pune problema că-ți faci cariera până la 25-28 de ani, acum ți-o faci până la 30 și ceva de ani. Acum românul vine, pleacă, vreo 10-15 ani, și nu-i nicio problemă că face asta. Să vedem și partea bună a emigrării, că la cele negative lista-i mai lungă.*

P3: *Consecințele pozitive sunt că migrația e soluția pentru familie de a face bani. Consecințe negative, pierde țara oameni tineri, oameni educați, rămân pensionarii și cei care nici aici nu sunt productivi.*

³¹ R. G. Anghel, *Schimbare socială sau dezvoltare?*, în: *** *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, R. G. Anghel și I. Horváth (coord.), Iași, Edit. Polirom, 2009, p. 249–267; Idem, *Note despre consecințe ale migrației din România*, „Critic Atac”, ed. online din 29 noiembrie 2011, <http://www.criticatac.ro/11966/note-despre-consecinte-ale-migratiei-din-romania/> (accesat la 13 decembrie 2012).

P5: Aduce în discuție o serie de efecte negative ale migrației pe linia legalității, exemplificând. Printre ele, problema drogurilor, prostituției și a traficului de persoane: *În 2001–2007, odată cu emigrația externă au venit în țară și obiceiuri mai puțin bune. În Maramureș, 90% dintre traficanții de droguri erau reînțorși din Europa cu această nouă afacere. Ei aduc obiceiul și afacerea. Influențează în rău, foarte mult în rău.*

P6: *Consecințe pozitive ar fi beneficiile materiale. Printre cele negative, sigur problema demografică, am mai menționat plecarea specialiștilor, dar aș ridica problema copiilor rămași acasă (...) efectul emoțional asupra lor este serios (...) avem cazuri (...). Se pune de către noi, în colaborare, problema protecției copiilor în familie...efectele asupra copiilor sunt și pozitive, și negative, foarte deosebite, pe categorii de efecte. Tot legat de relația copil-familie apar: abandonul copiilor, relațiile funcționale din interiorul familiei, modele de comportament și practici (...). Apar tristețea, rezultatele slabe la școală (...). Sunt și aspectele medicale: statistici adunate de noi arată că copiii cu părinții plecați ajung mult mai des la medic.*

Intervenție M2: *În cazul mersului mai des la medic, poate fi oare vorba de o cultură medicală mai înaltă, resurse mai mari în familiile cu părinții plecați în străinătate?*

(Câteva intervenții pro și contra: drama copiilor – există probleme, dar ele trebuie privite contextual / portretizarea dramatică din mass-media.)

P7: *Consecințele pozitive nu sunt doar financiare (...). Noi acționăm pe baza expectanțelor pe care le avem (...) migranții vin acasă cu alte expectanțe din străinătate (...) se ceartă cu funcționarii incompetenți (...) pentru calitatea serviciilor, reacționează altfel. În familii, ei devin reper, noi putem vedea secvențe de comportament (...) aduc plusvaloare (...) învață patternuri comportamentale pe care le plantează apoi aici. Cele negative sunt menționate de ceilalți, de acord cu ele.*

P8: *Consecința pozitivă ține de imaginea de sine (...) apartenența europeană (...) crește sentimentul de încredere, mergem dincolo și vedem că suntem asemănători, nu outsiders. Alt efect pozitiv este migrația educațională, pentru că ne întoarcem cu un oarecare profesionalism, punem în practică alte idei, având o mai mare expertiză de nivel internațional. Acesta e un real beneficiu. Din 2004 au plecat și femeile, cu valul femeilor, și de aici discuția cu copiii și efectele asupra lor. Consecințele negative sunt tot din aria celor educați, cei care pleacă și nu se mai întorc. E ceva pe termen lung. Pe termen scurt, remitențele și bunăstarea celor de acasă pot fi privite ca pozitive.*

Tabelul 3

Sinteza intervențiilor: balanța consecințelor migrației

Consecințe pozitive	Consecințe negative
<i>Remitențele</i> <i>Bunăstare pentru familie</i> <i>Educație, muncă, alt stil de viață</i> <i>Plusvaloare socială și civism</i> <i>Imaginea de sine</i>	<i>Investiții nerecuperate în producerea forței de muncă</i> <i>Pierderi demografice</i> <i>Pierderea specialiștilor și creierelor</i> <i>Recuperarea taxelor și impozitelor</i> <i>Capcana remitențelor - falsă dezvoltare socială</i> <i>Efecte asupra copiilor cu părinți plecați</i> <i>Economia neagră, mașini furate, droguri</i> <i>Negarea identității</i>

Cum era previzibil, lista de motive negative aduse în discuție este mai lungă decât cea a celor pozitive. Subiectul cel mai des analizat de către specialiști, în termeni de beneficii ale migrației, este cel al transferurilor de bani – *remitențe*. Așa cum arată Stark³², transmiterea de bunuri și bani gospodăriilor din localitățile de baștină are ca explicație altruismul: al migranților, care aleg să susțină familia de acasă, al celor rămași acasă, care nu exercită presiuni asupra migrantului, lăsându-l să economisească pentru sine, dar și cel al intermediarilor, care duc/aduc în siguranță bunuri și bani, fără a percepe taxă, doar reciprocitate. Direcția acestor transferuri este, de multe ori, în dublu sens (transferuri inverse), cel puțin în primele luni de după emigrarea membrului familiei.

Aceste fluxuri sunt menite să aducă bunăstare familiei ca întreg, fiind manifestarea unui calcul pe termen lung. Din acest unghi de vedere, se poate spune că, până la urmă, remitențele au la bază un comportament rațional³³, reducând riscurile asociate dificultăților financiare de ambele părți, stabilizează legăturile dintre familii și grupuri având membri plecați, respectiv rămași, și influențează comportamentul de consum. Dar cel mai mare beneficiu al remitențelor rămâne bunăstarea gospodăriilor cu experiență de migrație.

În anul 2007, volumul remitențelor din România o plasa printre primele zece țări ale lumii care foloseau transferurile financiare ale migranților lor, cu un total de 6.800 de milioane de dolari, adică 6% din PIB³⁴. Față de alte state post-comuniste, D. Sandu³⁵ arată că în anul 2007 România avea cele mai mari valori ale transferurilor financiare *per capita* (398 \$). Utilizarea remitențelor era ordonată

³² O. Stark, *op. cit.*

³³ P. Iluț, *Teoria alegerii raționale*, în *** *Enciclopedie de psihosociologie*, S. Chelcea, P. Iluț (coord.), București, Edit. Economică, 2003, p. 351–353.

³⁴ *** *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, R. G. Anghel, I. Horváth, (coord.), Iași, Edit. Polirom, 2009.

³⁵ D. Sandu, *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Iași, Edit. Polirom, 2010.

astfel: cumpărarea de automobile, bunuri electrocasnice și construcții (achiziționarea de locuințe noi sau transformarea/modernizarea celor existente³⁶). În 2010, afectat de criză, volumul remitențelor se reduce la 3,3% din PIB. Astfel, după maximumul cunoscut în anul 2008 (9381 milioane \$), a scăzut aproape la jumătate în 2009 (4952 milioane dolari), pentru ca în 2010 să ajungă la 3883 milioane dolari. În anul 2011 se înregistrează din nou o ușoară creștere³⁷. Ultimele date statistice indică tendința de ușoară revenire la valori mai mari ale remitențelor în 2010–2012, dar oricum mai mici decât cele din anii „de glorie” a transferurilor bănești din străinătate.

Pentru gospodării, folosirea remitențelor se asociază cu *procesul de maturizare a valurilor migratoare* din comunități și regiuni mai largi. Apar investiții din ce în ce mai serioase, de la cele de termen scurt, spre cele de termen mediu, iar apoi lung: în familie/gospodărie, după asigurarea unui nivel de trai decent, urmează, în mod firesc, consumul și apoi expunerea bunăstării și confortului, investițiile devenind mai vizibile în sfera proprietății și confortului locativ. Acest parcurs al cheltuielilor este de altfel remarcat de majoritatea studiilor aplicate în domeniu³⁸.

În pofida tendinței remarcate la noi în ultimii ani, anume că, deși organizațiile internaționale, guvernele, actorii privați văd adesea remiterile ca un vehicul ideal prin care dezvoltarea se poate produce natural și „de sus în jos”, datele recente, după mai bine de două decenii de emigrare românească, arată că acest mod de gândire nu se verifică. Aici se confirmă tendințele semnalate de studii din alte state exportatoare de forță de muncă, unde, la fel ca la noi, marea majoritate a remitențelor sunt investite în consum, doar o mică parte convertindu-se în investiții de lungă durată³⁹. Cu toate că la nivel de declarații și intenții gospodăriile de migranți români se orientează spre antreprenoriat, *profeția revenirii acestora cu bani acasă pentru a investi în țara de baștină nu se adevărește*. La acest fenomen se adaugă efectul depopulării unor zone din România (regiuni rurale din Moldovei sau din sud, spre pildă), atractivitatea acestor regiuni devenind și mai scăzută pentru investiții. Toate acestea nu oferă cadrul necesar unor activități alternative viabile care să se desfășoare în localitățile de origine.

Un alt factor care pune sub semnul întrebării, ca plan de viitor, reîntoarcerea în țară a migranților ține de aria psihologică, și anume *problema readaptării*: după

³⁶ R. G. Anghel, I. Horváth, *op. cit.*

³⁷ Sursă: <http://econ.worldbank.org>.

³⁸ Ramona Emilia Cucuruzan, *The Labour Migration – Development Nexus. The case of Two Rural Communities in Romania*, “Romanian Journal of Population Studies”, 2008, nr. 2, p. 24–44; A. L. Larionescu, *op. cit.*; Dana Cornelia Nițulescu, Alina Oancea, I. Tănase, ...*Cu bine, din Europa! Studiu despre migrația forței de muncă românești în Uniunea Europeană*, București, Asociația Națională a Birourilor de Consiliere pentru Cetățeni, 2007; D. Sandu, *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, ed. cit.; V. Sîrca, *op. cit.*

³⁹ Hein de Haas, *Mobility and Human Development*, “Human Development Research Paper”, New York City, UNDP, 2009/01, apud R. G. Anghel, *Note despre consecințe ale migrației din România*, „Critic Atac”, ed. online din 29 noiembrie 2011.

ce s-au obișnuit cu un mediu economic mult mai predictibil, migranții trebuie să se readapteze la impredictibilitatea și lipsa de continuitate a contractelor și plăților din economia românească, dar și la așteptările salariale deja diferite ale celor care au fost plecați cel puțin o dată la muncă peste hotare. În alegerea dintre salarii mici în România, respectiv salarii rezonabile în vestul Europei, migranții optează pentru a doua variantă sau vor prefera să primească bani de la rudele din străinătate fără să mai muncească⁴⁰. Și *pe piața muncii de acasă, re-migranții se confruntă cu probleme*. Deoarece cei mai mulți dintre migranții români nu au slujbe înalt calificate, fiind angajați în domenii destul de restrânse în Italia și Spania (construcții, piața de muncă secundară, menaj etc.), cei care se întorc ar putea utiliza calificările obținute în domeniile în care au muncit, care însă aici nu sunt căutate sau sunt prost plătite. La acest factor de respingere, se adaugă slaba lor calificare pentru slujbe sau afaceri în alte domenii decât cele învățate în străinătate.

Proгноzele migraționiste arată că, la nivel individual-gospodăresc, calculul cost-beneficiu pare să fi stabilizat spre stagnare noi potențiale valuri (semnificative) de emigrare. În același timp însă, așa cum arătam, cei plecați nu dau deocamdată semne de întoarcere definitivă în țară, confirmând problemele indicate de literatură, legate de readaptarea pe piața muncii în general, și de cea ocupațională în particular.

Un alt fenomen asociat emigrării discutat în cadrul focus-grupului, specific statelor mai puțin dezvoltate, este exodul creierelor – *brain drain* (pentru România, este ilustrativă, de exemplu, analiza realizată de Fundația Soros⁴¹ în 2011). După *statutul educațional al migranților*, tendința este ca plecarea temporară în străinătate să fie o opțiune caracteristică mai ales celor cu studii medii, aceștia încercând astfel să acumuleze resurse financiare pe care țara noastră nu le poate oferi în suficientă măsură acestei categorii. Analizele au indicat o eficiență calculare a șanselor pe care fiecare categorie educațională o realizează atunci când se gândește la emigrare: cei care au o calificare solidă (studii, calificări post-liceale) au speranța că își pot practica meseria pe un salariu convenabil în străinătate, pe când cei cu studii medii și inferioare sunt mai puțin optimiști când se gândesc la acest motiv, deși îl iau în calcul. Cei cu studii superioare, deși acordă un scor destul de mare viitorului mai bun prin emigrare, au rezerva că piața muncii de peste hotare pentru cei cu studii superioare este una foarte competitivă: uneori o slujbă bună și prestigioasă în țară este mai dezirabilă, inclusiv ca „viitor”, decât una sub nivelul calificării lor în străinătate.

Sintetizăm, pe baza analizelor dedicate subiectului, schimbările sociale și psihologice la nivel comunitar pe care le aduce migrația la muncă în străinătate din zonele rurale românești: a) remitențele au rolul de a produce sau accentua inegalitățile dintre familiile de migranți și cele de ne-migranți. Cercetările concentrate

⁴⁰ R. G. Anghel, *op. cit.*

⁴¹ L. Ulrich, M. Bojincă, S. Stănciugelu, V. Mihăilă, *Al patrulea val: Migrația creierelor pe ruta România-Occident*, București, Fundația Soros România, 2011.

pe modalitățile în care migrații construiesc o relație de prestigiu social prin achiziția de bunuri și configurarea unor modele de succes economic și social bazat pe migrație arată că investiția în case, tendință generală în mediul rural românesc, este și un indicator al statusului simbolic al migraților, sporind clivajele sociale⁴²; b) migrația produce schimbarea valorilor și comportamentelor. Transformările sunt vizibile mai ales în cazul migraților din zona Moldovei, care nu mai consideră pământul o valoare esențială pentru gospodărie, important pentru subzistență și statut social, așa cum era odată⁴³. Acum, tinerii migrați văd pământul ca pe o marfă vandabilă în termeni de profit. Planurile de viitor nu sunt neapărat legate de întoarcerea acasă, iar modul de trai devine unul urban: ei renunță la a crește animale, la a cultiva pământul, la a investi în moduri de producție specific rurale, ținând spre alte stiluri de viață; c) o transformare esențială care transpare din cercetările de la noi este emanciparea femeilor sau, oricum, schimbări pe linia rolurilor asumate pe sexe în mod tradițional: de multe ori, plecarea în străinătate produce o egalizare a raporturilor dintre femei și bărbați și renegocierea rolurilor în familie: la începutul migrației plecau mai întâi bărbații, dar atunci când migrația s-a extins, femeile au început și ele să emigreze și să realizeze venituri substanțiale, uneori mai mari (sau mai stabile) decât bărbații lor. Odată întoarse în România, femeile se confruntă deseori cu vechea inegalitate de gen din localitatea rurală de unde au plecat, acest control social specific tradițional, al raportării la genul feminin, conducând la nemulțumire și respingerea vechiului model de către femei.

Verificând ipoteza teoriei noii economii a migrației (conform căreia migrația pentru muncă în străinătate a creat oportunități mai mari privind accesul gospodăriilor cu experiență de migrație din mediul rural la diverse forme de antreprenariat, în comparație cu gospodăriile fără experiență de migrație), cercetările de la noi o validează în zonele cu valuri mari, dar mai recente de emigrare (ultimii zece ani). Asociind însă confirmarea acestei teorii cu studiile legate de *raportul dintre migrație și dezvoltare* pentru societățile exportatoare de migrați, inclusiv în cazul țării noastre, apare o serioasă ambivalență legată de balanța efectelor pozitive și negative ale migrației asupra dezvoltării.

În acest sens, A. Portes arată că: a) pe de o parte, migrația orientează solide resurse financiare spre țările sărace, rezolvă problemele șomajului crescut și echilibrează balanțele statale de plăți; apoi, la nivelul familiilor migraților, se produce creșterea nivelului de trai și se reduce sărăcia populației; b) pe de altă parte, migrația întreține dependența statelor subdezvoltate de statele dezvoltate, pentru că doar remitențele propriu-zise nu pot genera creștere economică sustenabilă sau rezolva problemele cronice ale țărilor de origine⁴⁴.

⁴² R. G. Anghel, *Schimbare socială sau dezvoltare?*, în R. G. Anghel și I. Horváth (coord.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, ed. cit.

⁴³ Vezi și P. Cingolani, *op. cit.*; R. Dumitriu și A. Ungureanu, *op. cit.*; A. L. Larionescu, *op. cit.*

⁴⁴ A. Portes, *Migration and Development: Reconciling Opposite Views*, „Ethnic and Racial Studies”, vol. 32, 2009, nr. 1, p. 6–17.

Și în România, cu toate că există un context internațional favorabil, alocări de fonduri europene și drepturi și avantaje ca stat membru al Uniunii Europene, efectele pozitive conturate „pe hârtie” întârzie să apară. Migrația liberă a românilor după anul 2007 este un mare avantaj pentru ei. Principala caracteristică, în termeni de efecte, asupra comunităților de origine este că migrația produce bunăstarea gospodăriilor și restructurare socială în localitățile natale. Însă migrația în masă a născut și consecințe negative, dintre care unele noi.

Observația din finalul studiului lui A. Portes se probează în cazul românesc: în contextul efectelor economice ambivalente menționate, politicile statelor sunt esențiale în încercarea de a susține efectele pozitive ale migrației și a le minimiza pe cele negative (cum s-a întâmplat în Mexic și Filipine)⁴⁵.

2.3. IPOSTAZELE EMIGRANTULUI ROMÂN

P1: *Unii nu se adaptează, o parte a vieții lor se desfășoară acolo (...) nu se mai pot reîncadra. Devin bipolar, au un pol și acasă, dar au un pol și dincolo. Unde e balanța, depinde de contextele de viață (...). Unii se și întorc, dar se întorc cu alte idei. IT-iștii americani sau din științele exacte pot rămâne, sunt siguri, pregătesc un job. Dar dacă ne gândim la humanities, unii trăiesc dintr-un post-doc în altul (...) sigur că e un proiect de viață, dar dacă vrei să te oprești din acest turism academic, nu ai nimic. Ar fi interesant un studiu ce se întâmplă cu oamenii ăștia. În general, pe socioumane, sunt mulți care se întorc, și e o dramă. Adică migrează tot studenții, care sunt oricum un soi de proletariat, și care nu reprezintă forță de muncă aici, încă.*

P2: *Muncitorii calificați, ca ipostază tipică. Vedem și brain drain la noi, pentru că Europa nu are așa ceva. Tipic la noi este ceva pe nivel mediu sau sub mediu, noi nu mai putem da, muncitorii noștri nu ne plac pentru că găsim mai ieftin în altă parte, asta ar fi o problemă. Așa că ăștia medii și submedii nu au ce face aici, iar cei educați, nici ei. Ce se întâmplă cu forța de muncă? La nivel european ar trebui discutate politici de reglare. Europa va ajunge muzeu tehnologic dacă nu-și schimbă paradigma pe termen scurt, căci cu post-docii în Europa nu e o afacere, asta e un produs est-european, iar de necalificați nu au nevoie. UE nu mai poate înghiți multă forță de muncă din afară.*

Ipostaza frecventă e angajat cu pregătire profesională clară, utilă oriunde, la cei care pleacă și stau mai mult.

P3: *Ipostaza cea mai limpede este tipul de persoane calificate în emigrația definitivă, care își stabilesc domiciliul acolo (...), dacă tot ne raportăm la ei. Majoritatea persoanelor care optează pentru acest statut sunt persoane calificate.*

⁴⁵ Ibidem, p. 18–20.

Ingineri IT-iști, medici. Îmi vine în minte Canada, unde știu foarte mulți, dar ei nu mai vin înapoi, își fac o viață acolo.

P4: *Pleacă în bloc. Există o structură foarte clară acum. Pleacă de la țară, pleacă pentru muncă. În Transilvania nici nu prea avem, înainte de Primul Război Mondial, elita care era la început de secol era formată din învățători și preoți. Ei nu plecau.*

Plecarea definitivă? Țăranii plecau pentru muncă, nu ca să rămână acolo. Dar se întâmplă două lucruri: acolo își recrează rețeaua de acasă. Cei care pleacă din satul X, își cheamă vecinii, verișorii, soția. Formează o comunitate nouă.

Al doilea lucru, avem două vârfuluri ale emigrației, în 1910, 1916, apoi vine Primul Război Mondial și rămân acolo. Deci există o mare de rămași care au rămas împotriva voinței lor inițiale. Așa cred că apare și acum.

P5: *Pleacă tinerii, asta e ipostaza, tipul. Și cu studii, și fără, ei sunt tineri (...). Mai mult, apare tipul calificat la emigrarea definitivă (...).*

La temporară, tinerii vor casă, și aici nu pot. Lucrează afară câțiva ani și încep aici o viață „adevărată”. Pensionarii nu-și asumă riscuri, cei mai maturi nu mai au de ce, nu mai schimbă nimic.

P6: *Cele mai mari șanse de emigrare definitivă le au cei cu studii tehnice, mai e o categorie în cercetare, dar foarte puțini (...) temporar, sunt valuri din toate categoriile, acum necalificați, altădată calificați, ține de țară, de politici de imigrare.*

P7: *Psihologic, rezilienții rămân în străinătate. Pentru că nu e ușor. Studiile arată că cei care la prima generație reușesc să se integreze sunt foarte puțini. Cei care rămân acolo, ca profil psihologic, sunt cei rezilienți, cu resurse personale de a o face. Deci o chestiune de cost-beneficiu (...).*

Revenind la problema copiilor, înainte de a pleca omul accesează memoria colectivă și află că da, generația care pleacă o va duce foarte greu. Dar atunci când o faci pentru copii, plecarea devine un beneficiu, nu un act de sacrificiu.

P8: *Am în minte persoanele din satul natal care își doreau să se întoarcă, dar care au optat pentru migrație definitivă, chiar dacă intenția lor a fost de a se întoarce. Și aici este și faptul că apar variabile de context. Oportunitățile de șanse sunt importante în ipostaze (...). Uneori se mai deschid nișe. Categoria persoanelor cu calificare mai înaltă rămâne acolo, pentru că ei găsesc poziții liminale. Cei calificați, dar care își găsesc temporar, categorie medie, destul de bine plătită față de România.*

Alt fenomen este cel al celor foarte săraci care nu pleacă. Strategiile de viață, aspirațiile sunt foarte diferite la cei săraci. Sărăcia, împreună cu educația scăzută, îi țin aici.

Tabelul 4

Sinteza intervențiilor: tipuri de migrație, ipostaze ale migrantului

Ipostaze migrant–emigrare definitivă	Ipostaze migrant–emigrare temporară
Cu calificări superioare, IT, specialiști în cercetare, medici – <i>brain drain</i> Tinerii Cu studii medii, dar bine calificați Cei care pleacă într-o rețea – existența comunității de sprijin Cei care caută o viață nouă	Tinerii Munca slab calificată, categorie medie și sub-medie Cei foarte săraci nu pleacă, nu are rost Cei fără educație pleacă neproductiv Cei care reușesc să găsească oportunități de șansă, nișe de angajare Cei rezilienți rămân, având resurse

Extrapolând, remarcăm pentru început că există elemente de specificitate care caracterizează migrația pentru muncă, adică o *selectivitate* care funcționează în procesul de migrare. Ca fundament teoretic, selectivitatea înseamnă că migrația presupune o alegere (selecție) în sens pozitiv: tinerii, ambițioșii, cei cu spirit de aventură, dar nu cei mai săraci, sunt mai predispuși la a căuta soluții pentru situația critică sau defavorizantă din mediul lor. Alternativa posibilă este plecarea la muncă în străinătate. Această categorie de persoane este mai sensibilă și mai receptivă față de factorii de atracție din țările de destinație. Dar, așa cum arată și studiile, profilul emigrantului poate fi diferit în funcție de context.

Pentru România, primul profil de emigrant postdecembrist era „tânăr bărbat, 30-40 de ani, studii medii, calificat, provenind din orașele mari și București”⁴⁶. În anii 2000, profilul apărea ca: „tânăr necăsătorit, cu studii medii și superioare, cu venituri cel puțin medii”, iar pentru cei cu studii superioare, tipul specific de emigrant este: „tânăr bărbat, căsătorit, ortodox, studii universitare, aflat în perioada de ascensiune profesională, cu un salariu mediu acceptabil și cu standarde înalte în ceea ce privește educația.”⁴⁷ Selectivitatea apare și pe *genuri*. În ultimii ani, ponderea femeilor plecate la muncă în străinătate este în creștere, tendință încurajată de cererea de pe piața vestică a muncii în sfera serviciilor de menaj și îngrijire, respectiv reducerea ofertelor în domeniul construcțiilor.

Legat de principalele ocupații ale românilor din Italia în anii anteriori acestor schimbări selective, menționăm datele unui studiu realizat în Torino, în 2008, în care autorul constată că „7,2% din totalul firmelor din sectorul serviciilor (de

⁴⁶ D. C. Nițulescu *et al.*, *op. cit.*, p. 19.

⁴⁷ Vezi R. E. Cucuruzan, *Migrația și mobilitatea forței de muncă din România în contextul integrării europene*, ed. cit.

distribuție) din oraș erau deținute de marocani; în timp ce 15,1% din totalul firmelor din sectorul construcțiilor erau deținute de români”⁴⁸.

Un profil al emigrantului plecat la muncă din județul Cluj, reieșit din cercetarea cantitativă proprie⁴⁹, este: tânăr, bărbat, necăsătorit și căsătorit în egală măsură, cu studii medii, angajat în străinătate în sectorul construcțiilor, dar întâlnim, pe locul doi, și tipul: femeie, tânără, cel mai des necăsătorită, dar și căsătorită cu copii în grija familiei de acasă, cu studii medii, angajată în străinătate în sectorul hotelier/menaj. Nu am identificat însă o creștere a celor cu studii superioare în acest nou profil, față de cel propus pentru mediul rural de ANBCC în 2007⁵⁰. Astfel, se pare că în anul 2013 s-au schimbat caracteristicile profilului migrantului plecat la muncă în străinătate din comunitățile rurale, care nu mai corespunde celui al valurilor migratoare anterioare.

D. Soluții posibile (macro-, mezo-, micro-) pentru reducerea pe termen mediu și lung a efectelor negative ale migrației

P1: *Migrația nu e o poveste despre cifre, introdusă în modele matematice și economice. E despre oameni, familii, comunități. Nivelul mezo- este unde trebuie lucrat. Politici pe segmente specifice, unde să se implice comunitatea. Nu vād ce poate face statul pentru toți, sunt diferențe. Într-o regiune din Ardeal o politică, în secuime alta, în Moldova alta. Nu merge. Specific, trebuie particularizat.*

P2: *La nivel macro- vorbim de intervenție la nivel de stat, națiune, națiuni. Dar vedem că la noi instituțiile nu fac mare lucru, am lămurit. Nivelul mezo-funcționează mai bine, deși e pe la nivelul 5-6 de la macro- în jos. Ei te ajută să pleci, să te întorci, rețeaua te ține, te duce și aduce, deci funcționează. Aici trebuie lucrat, la nivelul mezo-. Avem bloguri, ziare ale diaspora, avem cum, sunt și asociații, ONG-uri. Se poate. La nivel micro-, avem indivizii care nu au rețea sau o pierd, rămân singuri. Noi ca educație și cultură suntem sub nivelul mediu, sub orice standard de performanță. Ei zic: statul trebuie să facă, ei bine, costă atâtia bani, încât nu va face asta nimeni. Decizia e individuală, nu îți place, la revedere, e un spațiu liber de circulație (...). Ei spun: suntem cetățeni europeni, trebuie să ne integreze (...). Dar Europa e o struțo-cămilă, e cea mai complicată structură de organizare politică și socială din lumea asta. În criza asta nu ne putem aștepta la soluții. Soluțiile trebuie să vină pe nivele mai reduse. ONG-uri, asociații, cercetare, și ajungem la individ, grupuri, rețele. (...). Nu media corporativă, nici cea oficială. Pot fi soluții, cu facebook de exemplu, pe bloguri. Pe lângă poze, indivizii ar putea posta și informații – locuri de muncă, deci o funcție utilitară. Instituțiile vorbesc despre politici, politizare etc. și în Franța, și în Italia. Politicile*

⁴⁸ Eve, 2008, p. 80, apud A. L. Larionescu, *op. cit.*

⁴⁹ V. Sîrca, *op. cit.*

⁵⁰ Vezi și D. C. Nițulescu *et al.*, *op. cit.*

publice trebuie făcute de profesioniști, nu de politicieni. Concluzia e: despre ce vorbim la nivel macro, dacă noi nu știm câți sunt aici, câți acolo, noi nu știm câți suntem în țara asta ?! Deci politici publice orientate spre probleme clare, mezo- și micro-.

P3: *Nivelul macro- de acolo începe. Instituțiile, statele, cei care țin evidența ar trebui să comunice, să facă schimb de date, informații, să se coreleze. Mulți migranți merg fără a-și schimba domiciliul din România. Fără informații de natură demografică, mișcări de populații, nu se pot gândi soluții (...). E nevoie de o rețea de informații și pentru a avea acces la date administrative din alte state, ei de la noi (...). Ruptura între serviciile consulare din țară: ambasade, consulate ș.a.m.d. cu relații din servicii similare din alte state. Nu există o comunicare inter-instituțională, între state, la nivel de instituții care gestionează aspecte de mobilitate a populației. A-și face o idee despre a rămâne sau a se întoarce, se iau în calcul elemente de natură politică, cât și economică. Conlucrarea e totul – costurile, bugetele unor țări susțin returnările de persoane în România, avion etc., aceste cheltuieli la noi s-ar putea regăsi în investiții pentru această categorie de persoane și care ar avea un efect pozitiv în timp.*

P4: *Totuși, nu se poate fără nivelul macro-. Putem să ne orientăm după modelul de politici germane pentru kurzii, turcii intrați la muncă și rămași. Societatea germană i-a absorbit până la urmă, a creat grădinițe, școli, reîntregirea familiilor, până la un punct. I-a integrat, a fost până la urmă funcțional atunci, au rezolvat prin politici pe parcurs problemele de absorbție pe piața muncii, iar pe urmă de integrare. Și noi putem gândi politici nu foarte scumpe ca să acționăm în contracararea consecințelor.*

P5: *Eu zic că trebuie lucrat pe categorii de persoane. Și noi așa procedăm când e o problemă, așa o abordăm, nu e la fel pentru toți cetățenii, același model. Deci politici specifice pentru fiecare, dar e nevoie de bani. Dacă ne gândim, e mai rău fără politici, costă mai mult pe termen lung, deci trebuie investit în asta. Piața muncii mai ales de la noi, economia funcțională. E o problemă macro, dar soluțiile sunt macro- și mezo-, împreună.*

P6: *Abordarea mezo- și micro- sunt utile, lucrează direct cu oamenii, cu problemele diferite. Există ONG-uri care oferă informații – unde trebuie să mergi, ce să faci, apoi grupuri de ajutorare, asocieri corporative, rețele de informații și contact. Cred că maniera mezo are un potențial mare de aplicare.*

P7: *Soluțiile practice, nu teoretice, sunt din punct de vedere al economiei locale, prin politici de dezvoltare la nivel mezosocial. La nivel macro-, trebuie pus accent pe crearea oportunităților de șanse, pentru a contracara pierderea*

creierelor mai ales, forța de muncă calificată care merge din țară. La palier microsocial, trebuie politici sociale de remediere. Pot fi lansate idei punctuale, foarte specifice. De exemplu, integrarea în comunități a romilor. Experții care ar putea gestiona aceste probleme să stimuleze în comunitățile rurale din perspectiva educației și integrării copiilor. Nu e vorba doar de plecarea în străinătate a părinților. Acesta e doar un fenomen care apare. Trebuie legate de politicile din țările gazdă, de integrare a romilor. Ei își găsesc acolo foarte greu loc de muncă, nici nu mai caută. Deci vor fura și vor cerși în continuare (...) Mai e și problema vizibilității lor, care se răsfârge asupra societății, asupra altor emigranți români (...), e doar un exemplu.

P8: Am putea vedea ce-i face pe cei valoroși să rămână în țară ? Am lămurit ce-i face pe cei care pleacă să plece, dar de ce unii rămân ? (...). Luptăm cu asta pe termen lung, pe termen scurt sau foarte scurt. Trebuie luate niște măsuri pe linia asta, pentru tineri. Să-i atragem în țară. Explorarea motivațiilor și factorilor de atracție, respingere. Politicile publice ar trebui astfel orientate. O analiză întâi, iar apoi măsuri macro- în direcția asta. Politici care să remedieze anumite disfuncționalități (...).

Unii dintre factorii menționați vorbesc despre o anumită problemă din societate care îi face să nu mai revină. Acolo trebuie lucrat, la motivele de fond.

Tabelul 5

Sinteza intervențiilor: soluții în reducerea consecințelor migrației asupra societății

Nivel macro-	Nivel mezo-	Nivel micro-
– Politici de absorbție și beneficii pentru a rămâne în piața muncii din țară – Politici de creare a oportunităților de șanse, pentru a contracara pierderea creierelor și a forței de muncă calificată – Politici publice bazate pe explorarea motivațiilor și factorilor de atracție, respingere. – Ministerele, statele, instituțiile de evidență trebuie să conlucreze prin politici de schimb de informații și coordonarea elementelor de natură demografică / mișcări de populații, politică și economică	– Politici publice și comunitare, nivel mezo-, orientate spre probleme clare de nivel mezo- și micro- – Ong-uri, grupuri de ajutorare, asocieri corporative, rețele de informații și contact – Susținerea economiei locale, prin politici de dezvoltare – Politici specifice pentru fiecare – Politici pe segmente specifice, cu implicare comunitară – Politici create de specialiști din asociații, cercetare, pentru a servi punctual individul, grupurile, rețelele	– Politici sociale de remediere la situații disfuncționale specifice legate de migrație (copii, familie, problema romilor) – Strategii de colaborare între specialiști și instituții pentru probleme și cazuri particulare

Analiza opiniilor relevă că majoritatea soluțiilor identificate de către participanți se focalizează pe politici de nivel mezo-. Suntem în asentimentul opiniei exprimate de R. G. Anghel: statul român a fost și este încă un actor pasiv al migrației în masă a românilor, nepăsător la precaritatea migrației: instituțiile românești nu au întreprins mai nimic pentru a sprijini românii din străinătate sau a le ajuta rudele din țară. Această pasivitate și lipsă de proiect sau poate de profesionalism, în abordarea migrației, este nocivă, deși discutabilă. Efectul pervers este că, deși România este membru al UE și, probabil, va avea parte de un context pozitiv pe durată medie, totuși efectele migrației vor fi aceleași ca în cazul unor țări aflate într-o situație structurală și geo-politică incomparabil mai proastă. Iar acest gen de abordare la nivel de politici pentru migrație este unul riscant, mai ales dacă se ia în considerare dimensiunea fenomenului migrației românești raportat la întreaga populație⁵¹.

În consecință, confirmarea teoriei noii economii a migrației trebuie văzută în această grilă contextual-analitică. Pe de altă parte, reiese că teoria capitalului social (și uman) și a rețelelor sociale trebuie inclusă mai solid în analizele pe tema migrației românilor la muncă peste hotare, în concordanță cu nevoia de politici de nivel mezo- și microsocial identificate în discuția de grup.

3. CONCLUZII

Discuțiile de grup au conturat câteva concluzii finale, rezultate din sinteza opiniilor specialiștilor privind temele principale propuse spre analiză:

Privind *traectoria și specificul fenomenului migraționist extern din România, din perspectivă multidisciplinară*, s-au pus în discuție, descriptiv, aspectele demografice ale migrației, care se leagă de problemele migrației propriu-zise (exemple, perspective, inconveniente instituționale și sociale), de politică și politici, de antreprenoriat, oportunități de șansă, criza instituțiilor și identitatea locală/globală, valori, reproducerea subdezvoltării prin migrația forței de muncă slab calificată și pierderea specialiștilor prin emigrare.

Rezultatele sintetice ale discuției despre *balanța consecințelor negative și pozitive ale migrației pe termen scurt, mediu și lung* sunt: 1. *pozitive*: remitențele; Bunăstare pentru familie; Educație, muncă, alt stil de viață; Plusvaloare socială și civism; Imaginea de sine; 2. *negative*: investiții nerecuperate în producerea forței de muncă; Pierderi demografice; Pierderea specialiștilor și creierelor; Recuperarea taxelor și impozitelor; Capcana remitențelor – falsă dezvoltare socială; Efecte asupra copiilor cu părinți plecați; Economia neagră, mașini furate, droguri; Negarea identității.

⁵¹ R. G. Anghel, *Note despre consecințe ale migrației din România*, „Critic Atac”, ed. online din 29 noiembrie 2011.

Sinteza ideilor legate de *tipurile de migrație și ipostazele migrantului*:

1. *migrație pe termen lung/definitivă*: cu calificări superioare, IT, specialiști în cercetare, medici – *brain drain*; Tinerii; Cu studii medii, dar bine calificați; Cei care pleacă într-o rețea – existența comunității de sprijin; Cei care caută o viață nouă; 2. *migrație temporară*: tinerii; forța de muncă mediu și slab calificată, categorie medie și sub-medie; cei foarte săraci nu pleacă; cei fără educație pleacă neproductiv; cei care reușesc să găsească oportunități de șansă, nișe de angajare; cei rezilienți rămân, având resurse.

Gama *soluțiilor posibile (macro-, mezo-, micro-)* pentru *reducerea pe termen mediu și lung a efectelor negative ale migrației* a relevat următoarele tipuri de politici:

- *la nivel macro-*: Politici de absorbție și beneficii pentru a rămâne în piața muncii din țară; Politici de creare a oportunităților de șanse, pentru a contracara pierderea creierelor și a forței de muncă calificată; politici publice bazate pe explorarea motivațiilor și factorilor de atracție și respingere; ministerele, statele, instituțiile de evidență trebuie să conlucreze prin politici de schimb de informații și coordonarea elementelor de natură demografică / mișcări de populații, politică și economică.

- *la nivel mezo-*: Politici publice și comunitare, nivel mezo-, orientate spre probleme clare de nivel mezo- și micro-; ONG-uri, grupuri de ajutorare, asocieri corporative, rețele de informații și contact; susținerea economiei locale, prin politici de dezvoltare; politici specifice pentru fiecare; politici pe segmente specifice, cu implicare comunitară; politici create de specialiști din asociații, cercetare, pentru a servi punctual individul, grupurile, rețelele.

- *la nivel micro-*: Politici sociale de remediere la situații disfuncționale specifice legate de migrație (copii, familie, problema romilor); strategii de colaborare între specialiști și instituții pentru probleme și cazuri particulare.

Ca și corolar al celor expuse mai sus, se poate afirma că autoritățile române se confruntă acut, după 2007, cu realitățile socio-economice interne și externe: remitențele migranților sunt în scădere masivă; românii plecați nu au un plan prestabilit de reîntoarcere în România; copiii acestora se înscriu la școli în Italia, Spania etc. și se integrează acolo; localitățile de baștină, deși se dezvoltă la nivel de gospodării individuale, nu o fac în termeni de sustenabilitate comunitară și cu atât mai puțin regională; fluxurile migratorii presupun categorii de populație din ce în ce mai diverse (vârstă, statut marital, gen); tinerii și familiile cu copii sunt categoriile cele mai numeroase în termeni de pierderi de populație prin emigrare; privind categoria celor cu educație superioară, statul se confruntă atât cu fenomenul de risipă a creierelor (inflație de diplome în țară, necoordonată cu nevoile reale, actualizate, ale pieței muncii), cât și cu cel de pierdere a creierelor (prin emigrare), și astfel investiția în capital uman și educație devine un cost național tot mai greu de recuperat în termeni de beneficii pe termen lung, pentru societate.

Afirm așadar, în acord cu soluțiile identificate de participanții la focus-grup, că implicațiile negative pe termen lung ale migrației masive peste hotare a românilor ar trebui contracarate prin politici susținute, cu accent pe cele de ordin mezo-social specifice pe categorii de populație, unde să fie implicat explicit și aportul comunității. Accentuez mai ales ideea atragerii specialiștilor pentru a fi identificate căile optime de armonizare a nevoilor individual-familiale cu cele societale, variante evaluate în termeni de costuri de oportunitate și sustenabilitate, dar și prin preluarea unor modele de succes aplicate în state cu evoluții migraționiste și, desigur, socio-economice și cultural-geopolitice comparabile cu cele ale României.